

Thomas Mann i Zürich

Foredrag i Thomas Mann selskabet 06.02.2020 ved Helle Ørding

Mine Damer og Herrer!

Jeg takker Selskabet for invitationen til i dag at holde dette meget uvidenskabelige foredrag for jer, og det er med stor ydmyghed, at jeg står her foran jer, der ved så meget om Thomas Mann og hans værker. Forklaringen på invitationen skal nok ses deri, at vi var en gruppe på 13 gode medlemmer af Selskabet, der i oktober 2019 rejste til Zürich og Davos på sporet efter ikke blot forfatteren men også mennesket Thomas Mann. Jeg vil fortælle om Thomas Mann i Zürich, kommer ikke ind på Davos. Heller ikke på alle de politiske forhold i tiden i Zürich.

Hvordan så gribe præsentationen an? Man kan kort sammenfatte det hele ved at sige, at Thomas Mann kendte Zürich fra en tidlig alder, idet han på gennemrejse mod Rom var i Zürich sammen med sin broder Heinrich i 1896. Hans bryllupsrejse med Katia i februar 1905 gik også til Zürich. Efter eksileringen i foråret 1933 kom han til Zürich i september og boede i Küsnacht frem til 1938, hvor han drog videre til USA for først at vende tilbage for alvor i 1952. Bopæl fra 1952: først diverse hoteller, så et lejet hus i Erlenbach og til sidst et hus i Kilchberg. Det lyder jo så simpelt, men var det ikke i virkeligheden, så lad os dykke lidt mere ned i detaljerne. For en god ordens skyld: alle de benyttede citater har jeg selv oversat.

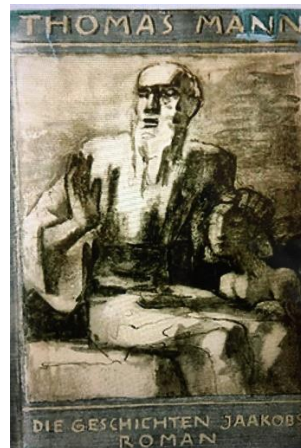
Den 13. februar 1933 på 50-årsdagen for Richard Wagners død skulle Thomas Mann holde et foredrag om Wagner i Amsterdam og så gentage det i Bruxelles og Paris. Inden da holdt han foredraget i München den 10. februar. Det havde titlen "Leiden und Grösse Richard Wagners" og blev 2 mdr. senere trykt i en betydelig udvidet form. Foredraget var en stor succes alle fire steder, og Thomas Mann kunne veltilfreds fortsætte rejsen sammen med Katia til et planlagt ferieophold i Arosa i Schweiz. Under opholdet her blev han bekendt med uroligheder og lovløshed i München og blev frarådet at tage tilbage. Der begyndte nemlig også en voldsom hetz mod ham i naziblade. I april offentliggjordes et brev, "Protest der Richard Wagner Stadt München" som var et heftigt angreb på Thomas Mann pga. hans angivelige tilsmudsning af Wagner. Dette blev optakten til det lange eksil.

Thomas Mann var dybt rystet og vi kan følge ham fra onsdag den 15. marts 1933, hvor han påbegynder en ny dagbog. De tidligste dagbøger havde han brændt i 1896. De næste brændte han i maj 1945, men fra og med 15. marts 1933 eksisterer dagbøgerne. Her kan vi følge hans langsomme erkendelse af, at en livsepoke er slut. I det første notat står der bl.a.: *'Fra i forgårs aftes er Erika hos os, og det er ikke noget tilfælde, men er noget af mit livs solskin, at Eri og Medi, begge mine yndlingsbørn, den ældste og den yngste datter er hos mig i disse dage'*. I familien blev det diskuteret og overvejet, hvor de skulle tage hen, hvor de kunne starte et nyt liv. Thomas Mann var endnu ikke fyldt 58 år, Katia var 49, Erika 27 og de to yngste børn hhv. 14 og 13 år. Umiddelbart førte turen via Lenzerheide, Lugano, Basel, og Bandol til Sanary i Sydfrankrig, hvor de blev i et lejet hus til september. Så tog de til Zürich, hvor Erika havde fundet et hus, de kunne leje i Küsnacht, foreløbig i et halvt år.

For Thomas Mann var det vigtigt fortsat at bo i det tyske sprogområde. Østrig blev overvejet, men det blev frarådet fra flere sider. Basel var også for tæt på den tyske grænse, så derfor faldt valget på Zürich, som han i øvrigt godt kunne lide. Første notat i dagbogen fra den nye adresse på Schiedhaldenstrasse 33, Küsnacht b/Zürich, som han skriver, er fra torsdag den 28.IX.33: *'I går eftermiddags kørt her hen med K. i den tungt lastede Peugeot.....I dag op 9 1/2 og gjort toilette i det luksuriøse badeværelse. Morgenmad med K. og børnene'*, dvs. Bibi, Medi og Golo. Erika boede på dette tidspunkt i Kilchberg og skulle netop have premiere på Die Pfeffermühle i Zürich, Golo var på besøg, Klaus i Amsterdam, Monika bliver ikke nævnt. Thomas Mann fortsætter blandt meget andet i dette notat: *'Jakobsbindet skal udkomme 5.X.'* Og så begynder hverdagene lige så stille.

1.X.33 skriver TM i dagbogen: *'Har sovet godt og vågnede kl. ½ 9 op til en smuk efterårsdag. Ringende klokkelyde.....Jeg skrev det store ankomstkapiel færdigt, som endnu mangler inddeling, og må vel nu vente på bøgerne, før jeg går videre'*. Der er her tale om "Josef i Ægypten", kapitel 3, som han har arbejdet på i Sanary takket være Erika, som havde medbragt en kuvert med hans notater fra München. Videre i det meget lange notat fra næste dag: *'....brev fra Bermann,...der er 5.000 forudbestillinger på Jakobsbindet. Omslagstegningen af Walser var med, og jeg betragtede den grundigt. Den er smuk og ikke uden finfølelse tilpasset bogens ånd. Også scenens dekorativt-symbolsk-ubestemte tiltrækker mig – er det Abraham med den lille Isak eller den fortællende Jakob – man ved det ikke rigtigt; men en almen stemning er der deri.'* Ellers er der lange notater i dagbogen i denne tid om den politiske udvikling i Tyskland og bekymringer om økonomien og livet i det hele taget - samt naturligvis de sædvanlige klager over dårligt helbred og nervøsitet. Men Erika har stor succes med Pfeffermühle, og både Bibi og Medi kan få fin professionel musikundervisning, de går begge efter at blive professionelle musikere på dette tidspunkt, og faderen glæder sig.

Således hedder det 11.X.33: *'Zürich opholdet starter, som jeg har forestillet mig det: I modsætning til Sanary er det en fuldstændig tilbagevenden til det vante, som gårsdagens koncertaften tillige med hjemfarten i vognen levende lod mig føle. Mange gæster....sådan vil det fortsætte, Z. er jo på ganske samme måde som München et knudepunkt.'* Det var det, han gerne ville. Dertil kan man så tilføje: en hverdag med en utrolig stor korrespondance med mennesker over hele Europa, daglig intensiv avislæsning, ligesom TM får tilsendt mange bøger, som han ofte bladrer i, men sjældent læser fra ende til anden. Skriveriet er lige så stille kommet ind i en fast rytme igen, ligesom de daglige spadsereture i omegnen. Bekymringerne om det, der sker i Tyskland, fylder meget, som her fra 14.X.33: *'Besked fra Herzog om at Tyskland er trådt ud af Folkeforbundet og udvandret fra nedrustningsforhandlingerne.....vild tale af Hitler i radioen, nyvalg til Rigsdagen, folkebeslutning, tragisk begejstring. Ulykkelige, isolerede, sindsforvirrede folk, forledet af grove og dumme eventyrere, som det anser for helte.'* Interessant er det, at "Jakobs Historier", som nu er

udkommet, kan købes hos boghandlerne, selv i München, som er betydelig mere anti-Mann end Berlin, og at der må trykkes flere, da de første 10.000 eksemplarer er væk. Et lille kuriosum fra 25.X.33: *'Es kam die dänische Ausgabe des "Jaakob": "Josef og hans brødre. Jakobs Historier"'*. Og den 31.X.33 kommer der lykkeligvis en del bohøve frem fra München via Basel: *'...sølvstøj, klæder,.... linned, teredskaber og kunstgenstande. Den siamesiske kriger står igen foran mig på skrivebordet, som måske kan blive udskiftet med "det virkelige" ved siden af stolen; på kisten i hallen Schwegerle busten af mig som 40-årig'*.

Den 25.XI.33 ankommer omsider en lastbil med rigtig mange ting fra München. Det er en fest, og for Thomas Mann er det allervigtigste at hans "rigtige" skrivebord med den tilhørende stol nu er på plads. Endelig. *'Es ist träumerisch, sie zu sehen'*. Udpakningen af alle tingene tager hele formiddagen, nu er skrivebordet, som det plejer at være med alle de små ting. Afrivningskalenderen viste stadig 11. februar, *'jeg fjernede med en sælsom følelse hele pakken af sider frem til i dag.'* Også i hallen kommer tingene i familiens besiddelse nu på plads: De smukke empireskabe, kandelabrene og musikapparatet samt nogle malerier.

Samme aften kom Katias forældre på besøg; der er rigelig plads i huset og dertil 4 badeværelser, så husherren kan uforstyrret leve sit liv. Herunder holde oplæsninger; både i Zürich og i Zug læser han op fra "Den unge Josef" fra kapitlet om den brogede kjortel. Publikum er meget begejstret og forfatteren er yderst tilfreds.

Musikanlægget fungerer godt, det befinder sig i hallen, og børnene, dvs. Bibi og Medi har ordnet alle pladerne, så nu kan man også lytte til musik om aftenen, således Brahms og Wagner den 8.XII.33. Men også levende musik (16.XII.33): Dirigenten Fritz Busch med frue er til middag, og bagefter musicerer Busch og Bibi.....det er ikke mange unge studerende, der får sådan en mulighed for at musicere med en verdensberømt i hjemmet!.

Så bliver det jul og nytår. Familien og nogle få af børnenes nære venner samles for nogle dage. *'Juleaften altså, gammelt børneord og børnellykke, som også dette år har bevaret sit stille trylleri. Et lille træ er stillet op i hallen.'* Nytårsaften hedder det efter beskrivelsen af, at juletræet har været tændt endnu engang og man drikker punch: *'Mine nervers tilstand, det sind med hvilket jeg afslutter dette år er lidet forhåbningsfuldt. Det er en tilstand af træthed, åndelig mathed, lede, som, hvis den kunne ses udefra, vel havde noget betænkeligt ved sig. ....Klokken er halv 12. Klokkerne lyder. Jeg har, hvad der altid er et vigtigt øjeblik for mig, sat den nye kalender på plads. Og det glæder mig, at højtidsdage denne gang er røde....Jeg går i seng. Hvilket år siden februar. Min hjemve efter den gamle tilstand er i øvrigt ringe. Jeg føler næsten mere hjemve efter Sanary, som i tilbageblik forekommer mig som den "lykkeligste" etape i disse 10 måneder, og min lille stenterrasse om aftenen, når jeg sad i kurvestolen og betragtede stjernerne'.*

På trods af ovennævnte tanker, ønskede hverken Thomas Mann eller Katia at flytte fra Zürich. Det skyldtes dels de to yngste børns uddannelse, dels at de begge trods alt trivedes med livet i det fortrolige område, hvor så meget var indforstået. Egentlig havde de tænkt på at bygge et hus i Küsnacht eller omegn, men de måtte erkende, at det med schweizerpriser ikke var opnåeligt, så længe huset i München var beslægtet og dermed ikke kunne sælges – og med den usikkerhed, der var opstået om Katias forventede arv efter sine nu gamle forældre. Derfor besluttede de at fortsætte lejen af huset i Schiedhaldenstrasse, hvilket viste sig muligt. De forhandlede også en fra ejerens side påtænkt prisforhøjelse ned ved at betale næste halve års husleje kontant forud. Så der var tale om det som TM på karakteristisk vis kaldte en *'provisorisk-definitiv'* løsning! (29.XII.33).

Hele tiden i Küsnacht var præget af denne opfattelse af noget midlertidigt, dels det at bo til leje uden sikkerhed for at kunne blive boende, dels naturligvis betinget af den politiske udvikling og de bestandigt forværrede forhold i Tyskland. Thomas Mann vendte også mange gange i dagbogen tilbage til en urangst for degradering, for at havne i fattigdom, som går tilbage til barndommens uvisse-usikre oplevelse af faderens økonomiske tab, før han døde, da TM var 16 år gammel – som han har beskrevet det i *"Buddenbrooks"*. Bl.a. derfor må han hele tiden sikre sig indtægter, og det gjorde han på mange måder, dels ved udover romanerne at skrive korte artikler til aviserne, dels ved at holde foredrag og oplæsninger – disse fungerede også som en perfekt branding af forfatteren. Således drog han i februar 1934 på en 14 dages foredrags- og oplæsningsturné rundt i Schweiz, med tog og uden Katia, som havde været syg og skulle hvile ud derhjemme. På denne turné holdt han 9 oplæsningsaftener foran begejstrede tilhørere og en radiooplæsning i Bern, som han selv var utilfreds med, fordi han ikke havde fået tidsrammerne på plads og måtte afbryde i utide. På turnéen læste han sit Wagnerforedrag, dele af *"Herr und Hund"* og *"Den brogede kjortel"* fra *"Den unge Josef"*. Inden afrejsen skrev han i dagbogen: *'oprevet og beklemmt pga. den forestående afrejse og det længere fravær. Bekymret pga. mine nerver.'* (28.I.34) Efter hjemkomsten skrev han 10.II.34: *'Sidder igen ved mit reddede, pragtfulde, mahogniskrivebord i mit Küsnacht arbejdsværelse, efter at jeg har sovet godt og roligt i nat under mit elskede purpur vatterede silketæppe, som er så varmt og let.'* Ser samme dag med tilfredshed et prøvetryk af *"Den unge Josef"*. Det første år i eksil er gået.

I et tilbageblik på dette år skrev Thomas Mann i dagbogen 11.II.34: *'Disse dagbogsoptegnelser, genoptaget i Arosa, i dagene med sygdom pga. sjælelig ophidselse og tabet af det tilvante livsgrundlag, var mig en trøst og en hjælp siden da, og jeg vil bestemt fortsætte dem. Jeg kan godt lide at fastholde den flyvende dag med dens sanselige liv og indhold og antydningssvis også med dens tilsvarende åndelige, mindre til erindring og genlæsning end i betydningen af regnskab, rekapitulation, fastholdelse i bevidstheden og bindende overvågning...'* Som jeg læser dette, anerkender Thomas Mann selv hele sit livs voldsomme trang til at kontrollere sig selv, aldrig at give slip, men også at sætte sit eget liv ind i en større kontekst.

Ofte står der i denne tid: *'Tidligt op og en side videre'*. Det er nu *"Josef i Ægypten"*, han skriver på, og dagbogsnotaterne bliver kortere end i den første tid i Küsnacht. På trods af noget søvnbesvær og tandproblemer noteres det 24.II.34: *'Jeg kan være tilfreds med min levestandard efter flytningen. Jeg har mit bad, min automobil, et smukt arbejdsværelse, gode måltider. Huset vil vi vel beholde i en overskuelig tid, således at status i denne henseende er rolig varighed, og ængsteligheden ved nye forandringer kan undgås.'*

I foråret 1934 optræder der pludselig et meget intimt notat i dagbogen. Thomas Mann har rodet rundt i de gamle dagbøger og er blevet meget bevæget over nogle af notaterne. Det får ham til at gøre en slags status over kærligheden i sit liv (06.V.34). Armin Martens, der er model for Hans Hansen i *"Tonio Kröger"* og Williram Timpe, som i *"Der Zauberberg"* er model for Pribislav Hippe var kun rene barndomssværmerier, men Paul Ehrenberg må han betragte som sit livs største passion. *'....Tredive år og mere til er gået. Nuvel, jeg har levet og elsket, jeg har på min egen måde måttet "tage følgerne af det menneskelige". Jeg har endda, allerede dengang, men i højere grad 20 år senere været lykkelig og kunne virkelig holde hvad jeg længtes efter i mine arme. K.H. oplevelsen [Klaus Hauser, som han mødte på Sild i 1927] var modnere, dybere og lykkeligere. Men en overvældelse som taler ud af lydene af bestemte optegnelser fra P.E. tiden,*

dette "jeg elsker dig, min Gud, - jeg elsker dig!", - en rus, ...har der dog, - som det vel hører sig til – kun været én gang i mit liv.... følelsens ungdommelige intensitet, det himmelhøjt jublende og dybt rystede i hin centrale hjertets erfaring som 25-årig. Således er det vel regulært menneskeligt, og i kraft af denne normalitet kan jeg føle mit liv stærkere indordnet i det kanoniske end via ægteskab og børn.' – Tandpine. Må igen bruge jod og Veramon. [et sovemiddel]. Vi hørte Oberon fra Basel. Ocean-arien er smuk.' Fra det helt store til de daglige forhold. Hvor Katia trods alt er den faste daglige støtte uden hvis nærhed han følte sig helt elendig.

Thomas Manns amerikanske forlægger Alfred A. Knopf sendte via sin kone Blanche, som besøgte Thomas Mann 21.IV.34, en invitation til Thomas Mann om at komme til New York i juni måned i anledning af udgivelsen af den amerikanske udgave af "Jakobs fortællinger". Det var et fristende tilbud, forlaget ville betale for Thomas Mann og halvdelen af omkostningerne for Katia. Thomas Mann skulle holde tale ved en festmiddag i samme anledning. Således kom ægteparrets første Amerikarejse i stand, som varede en måned, heraf sejltid 20 dage.

Rejsen var en oplevelse, og de blev overdådigt beværtet. Thomas Mann følte sig noget besværet af manglende sprogkundskaber, men alle viste sig forstående, og der var stor opmærksomhed i aviserne med adskillige interviews. Der var ikke tid til dagbogsoptegnelser i New York, men en opsummering fulgte ombord på skibet hjem 12.VI.34. På fødselsdagen den 6. juni var der stor banket på Plaza, hvor borgmesteren deltog, med 59 lys i kagen, som Thomas Mann skulle puste ud. Foredraget gik godt, og Knopf var tydeligvis godt tilfreds. Men Thomas Mann får bagefter en slags tømmermænd, det er bare for meget for hans kyske sjæl.

Efter hjemkomsten fik rejsen og beretningerne herom den gamle diskussion om, hvor det var sikkert at bo til at blusse op. *'...Farerne for en europæisk eksplosion, som kunne ramme os i Schweiz. Schweiz er en musefælde. Større sikkerhed i Sydfrankrig, nær Spanien og havet. Flytning til Nice efter Medis studentereksamen igen overvejet.'* (20.VI.34). Der var på det tidspunkt både mange emigranter og mange naziagenter i Zürich og rygter om enkelte kidnapninger og bortførelser til Tyskland.

Hverdagen i Küsnacht lignede den, Thomas Mann lige siden han forlod Bohemelivet i München efter giftermålet i 1905, altid indrettede sig efter. Op, ikke altid så tidligt, først kaffe eller te og så noget senere morgenmad, som regel sammen med Katia og eventuelle hjemmeværende børn eller gæster. Herefter var formiddagen hans egen og uforstyrret, medmindre diverse besøg hos læger og tandlæger nødvendiggjorde tidlige ture til centrum af Zürich, hvilket ofte var tilfældet. Især tandlægebesøgene var mangfoldige, og det er nok ikke noget tilfælde, at mange af hans litterære figurer havde "dårlige tænder". Middagen, altså det varme måltid, blev indtaget omkring kl. 13:30, evt. lidt senere, og så var det tid til andre sysler, især brevskrivning, hvoraf meget bestod i diktater til Katia, som så skrev brevene på maskine. I de senere år overtog Erika og sekretærer dog en del af arbejdet.

Der indgik næsten dagligt en spadseretur, før eller efter middagen, ofte i området omkring huset, som dengang ikke var nær så bebygget som i dag og enten alene eller i selskab med Katia og eventuelle gæster. Man kunne let komme direkte fra huset ud på en skovsti bagved og opad, og skoven var en stadig glæde at vandre i. Jævnligt kørte man også op i de nærmeste bjerge og gik tur der. Andre gange gik turen til centrum, som Thomas Mann satte pris på. Så gik han til frisøren eller fik manicure eller pedicure, indkøbte tobaksvarer og papir og andre skriveutensilier – dette gerne i den centrale Bahnhofstrasse. Han fik to gange om året en gave af sin amerikanske forlægger Alfred Knopf, nemlig til jul og fødselsdag; gaven, som han var meget glad for, bestod i tobaksvarer, som han altid selv indkøbte. Når indkøbene var overstået gik han ad Bahnhofstrasse til Bellevue og lidt videre og fik en vermut i restaurant Frascati. I de senere år blev det ofte til en gin og vermut. Men han drak i øvrigt ikke særlig meget alkohol, dertil var hans hele sarte konstitution ikke egnet. Hos Frascati vekslede han ord med personalet, hilste eventuelt på bekendte og lod sig lidt senere hente af Katia. Han kørte aldrig selv bil, det lod han Katia, Erika eller en chauffør om.

Klæderne var også et selvstændigt Thomas Mann anliggende, som han ikke betroede Katia eller andre. Han fik sine yndlingsforretninger i Zürich, hvor han købte sko, slips, handsker og andet, mens han fik skræddersyet sit tøj og syet skjorter efter mål. Altid klassisk korrekt og elegant klædt var Thomas Mann. Inden en oplæsningsaften i Basel, hvor han ikke vidste, hvad der ville være den korrekte påklædning, skrev han til arrangørerne for at høre, om det var mørkt tøj eller smoking! Og fik til svar, at de fleste tilhørere ville komme i smoking, men at det var helt i orden, hvis han ønskede at optræde i mørkt tøj [ref.1]. Hans forretninger lå alle i Bahnhofstrasse eller sidegaderne, vel nok dengang – som også i dag – blandt de fineste i Europa.

Der er en interessant lille historie fra et sådant skrædderbesøg i "London House" i 1937. Grundlæggeren af London House i 1912 hr. Wittmann sværmede for litteratur, og når en kendt forfatter kom ind i hans forretning var han glad og stolt. Den pågældende dag stod Thomas Mann i et prøverum på 1. sal og var ved at prøve en ny habit, da døren til prøverummet gik op, og hr. Wittmann styrtede ind. 'Hr. Doktor! Hr. Doktor!' udbrød han, synligt ophidset, 'Tænk Dem blot, hvad der er sket! De står her oppe på 1. sal, og så er hr. Gerhart Hauptmann lige kommet ind i min forretning nedenunder og køber slips. Nej, altså! Skal jeg kalde på ham? Vil De gerne hilse på ham?' Til andre tider ville Thomas Mann vel gerne have hilst på Gerhart Hauptmann, men på dette tidspunkt regnedes han som tilhænger af Nationalsocialismen, og Thomas Mann ville ikke hilse på ham. 'Ak, ved De', sagde han til hr. Wittmann, 'Det går ikke i dag. Jeg er jo ikke påklædt. Jeg er midt i prøven. Måske en anden gang'. Hr. Wittmann satte et bedrøvet ansigt op og sagde: 'Det er ærgerligt. Men tænk Dem nu, Hr. Doktor, Hr. Hauptmann sagde præcis det samme!'. Thomas Mann fortalte dagen efter historien til en ven, og det er derfra, vi kender den i sin fulde længde. Katia har den i en kortere version i sine uskrevne memoirer. Gerhart Hauptmann var jo blevet meget vred på Thomas Mann efter at have genkendt sig selv som Pieter Peepkorn i Der Zauberberg, men de havde nogenlunde forsonet sig, selv om forholdet aldrig blev hjerteligt mere og altså nu var ødelagt pga. nazistynet, og de så faktisk ikke hinanden igen. [ref. 2]

Efter et obligatorisk hvil om eftermiddagen drak man altid te, og senere var der så aftensmad og musik eller oplæsning. Turen gik dog også jævnligt til Stadttheater Zürich, i dag Opernhaus Zürich, som dengang husede alle tre kunstarter ligesom tidligere Gamle Scene på Kgl. Teater i København. Det var dog kun to af kunstarterne, der havde Thomas Manns interesse, nemlig opera og skuespil. Dem så han til gengæld mange af, og han modtog også en del fribilletter i det håb, at han ville skrive noget om repertoireet uden at være officiel anmelder, hvilket han ikke helt levede op til.

60-års fødselsdagen faldt 06.VI.35. Den officielle del blev højtideligholdt nogle dage før og blev fejret i stor stil i Stadttheater med musik og taler, også af TM, samt opførelse af 3. akt af Fiorenza. Selve dagen blev behørigt fejret i familiekredsen, først med fælles morgenmad, sang og gaver derhjemme. Så en tur til centrum, hvor boghandlerne var festligt pyntet. Derefter middag i familiekredsen og endelig souper i hjemmet for et større selskab. Der var masser af lykønskningstelegrammer og breve. Vejret var bedårende. Dagbogsnotatet samme dag siger *'Festligt bevæget hjerte. Har dette vanskelige liv altså lønnet sig og var det større, bedre end min bekymrede beskedenhed ville tro?'* Man kan jo diskutere det med det beskedne, han følte sig udvalgt, var jo et søndagsbarn. Men det bekymrede står til troende, trods al succes var han altid usikker og ængstelig.

Umiddelbart efter den runde fødselsdag stod den anden Amerikarejse for døren. Det var den, hvor Thomas Mann blev æresdoktor ved Princeton University sammen med bl.a. Albert Einstein og også blev inviteret til middag i Det Hvide Hus af præsident Roosevelt. Hele opholdet bestod i én lang række selskaber og sammenkomster, hvor Thomas Mann var æresgæst og ved afrejsen bemærker han i dagbogen: *'Afrejsedagen er kommet. Det er på tide. Nok og mere end nok af hurlumhej. Længslen efter ensomhed og ro ligner legemlig tørst. Hvad betyder alt det for mig? Min modvilje mod "livet" blev sig selv ganske bevidst. Det er Fontanes "Hvad skal det sludder til for" ' (5.VII.35).*

Thomas Mann havde det ikke altid så let med sine svigerforældre, især i starten, men det er mange år siden nu, hvor de igen i 1936 havde besøg af de to gamle i Küsnacht, eller som børnene kaldte dem, "die Uralte". Den forhenværende matematikprofessor og rigmand Alfred Pringsheim delte i det mindste én interesse med Thomas Mann, og det var musikinteressen, hvor især Richard Wagners musik var elsket. Da svigerforældrene var på besøg i juni 1936, foretog man en eftermiddag i det smukke vejr en dejlig udflugt til Luzern, hvor de alle fire drak te i restauranten ved Kunsthaus. Bagefter tog de hen til Tribtschen, hvor Wagner havde været i eksil i 6 år og havde haft besøg af Nietzsche, og nu citerer jeg fra dagbogen 17.VII.36: *det 'vidunderligt beliggende Wagner hus, som allerede var lukket. Kig ind i værelserne. Udsigt over Nietzsche-venskabet landskab, som i 6 år, fra 1866-72 så en vældig værk-fuldbyrdelse. Længe foran indskriften på huset, som meddeler fuldendelsen på dette sted af "Mestersangerne", "Siegfried", "Götterdämmerung" (?), Siegfried-Idyll, Kaisermarch, "Beethoven". Bevægelse.'* Så kørte de hjem og spiste en sen aftensmad på terrassen i Küsnacht og lyttede til plader med Götterdämmerung. Thomas Mann slutter sit notat med følgende: *'På vejen spurgte jeg K., om hun tror, at der også ved huset i Schiedhaltenstrasse senere kommer et skilt, som meddeler fuldendelsen på dette sted af "Josef", "Freud-artiklen, måske essayene om Nietzsche.'* Det gjorde der, delvis, men først mange år senere!

Den tredje Amerikarejse fulgte i 1937 og den fjerde i 1938. Denne blev skelsættende. Thomas Mann rejste i løbet af fem måneder tværs over det amerikanske kontinent med oplæsninger og foredrag. Mens han netop var begyndt på rejsen, gik Hitler ind i Østrig 11.marts 1938, og det fik den grundlæggende usikkerhed og ængstelighed hos Thomas Mann til at blusse op, samtidig med at der på hele rejsen i dagbogen er kommentarer om den skrækkelige situation i Europa og stort raseri over, at ingen for alvor sætter sig op mod Hitler. 25. marts står der i dagbogen: *'siden i går aftes fornuftsmæssig beslutning om at tilbringe april her i Beverly Hills med Erika, så foredrag i Cleveland, New York, Brooklyn, og så leje Newtons hus ved havet sommeren over.'* Under hele den næste foredragsturné blev der samtidig set på huse og overvejet mulige fremtidige boliger (17-18-24.VI.38) – men længslen efter Küsnacht vendte også tilbage, og den 29.VI.38 rejste de tilbage til Europa, og ankom 7.VII.38 til Zürich: *'På banegården Golo og Medi. De store i Spanien. Chevrolet'en. Kørsel hjem. Alt som i en drøm. Hilsen på pigerne i huset, hunden. Blomstersmykket morgenmadsbord på terrassen. Glæde og behag. Talt meget om tiden og omstændighederne.'* Men beslutningen var taget, Thomas Mann havde sagt ja til et professorat i Princeton, og 14.IX.38 forlader de endeligt Küsnacht, *'Sidste dag i Küsnacht., sidste notat. Solrigt, varmt. Klokken otte forladt den i fem år benyttede seng. Skrev om formiddagen på Faust foredraget.'*

Årene i USA, først i Princeton, så i Pacific Palisades ved Los Angeles var naturligvis prægede af krigen, men Thomas Mann havde også i USA en dedikeret læserskare og tjente gode penge, ligesom han havde fået en mæcen, den stenrige Agnes E. Meyer, som var gift med ejeren af Washington Post. Der var et stort kontingent tyske emigranter i Pacific Palisades, f.eks. blev den gode ven, dirigenten Bruno Walter igen næsten nabo, ligesom han havde været i München. Så også i USA blev det vanlige liv fortsat, måske med lidt mindre opera og teater, men så havde man jo et pragtfuldt musikanlæg i hjemmet. Familiens nybyggede hus var stort og moderne og klimaet behageligt. Men den første Europarejse efter krigen, i 1947, fremkaldte næsten en eufori hos Thomas Mann over at gense alt det kendte i Zürich. I kortere perioder boede de altid, ligesom på bryllupsrejsen i 1905, på det fornemme hotel Baur au Lac, helst på anden sal ud mod kanalen. Så kunne man underholde sig i salonen, også med de mange gæster.

Ved længere ophold flyttede de så videre til et lidt billigere hotel, f.eks. Waldhotel Dolder. På ankomstdagen i 1947 er de i teatret og se Strindbergs "Et drømmespil". I dagbogen 28.V.47, tre dage efter ankomsten: *'Jeg gik i dag alene i solen langs med søen og tog en vermut foran Frascati, hvor jeg for 9 år siden ofte ventede på K., når jeg kom fra byen, og hun kom med bilen. ....Hvor føler jeg mig mindet om gamle dage af billeder, mennesker, atmosfære.'* I 1949 er de tilbage og er bl.a. til middag hos ejeren af huset i Küsnacht. 15.VI. 49: *'Sælsomt, sælsomt. Dagligstuen. Mit arbejds- og soveværelse oppe, K.s soveværelse, Medis haveværelse, hvor børnene musicerede, det øvrige. Bevæget, drømmeagtigt. Drak kaffe i nichen i mit arbejdsværelse, hvor jeg ofte læste højt af "Josef i Ægypten", Bonn brevet.'* Dagen efter: *'...Tanker om at tilbringe vor livsaften i Schweiz. Men besøg her hvert eller hvert andet år vel nok rigtigere og fornuftigere, selv hvis det derovre kommer til undersøgelse, som jeg ikke behøver frygte. Besøget i Weimar gør det nok mere sandsynligt.'*

Det er hele den antikommunistiske hetz, som især McCarthy blev kendt for, der her begynder at spøge, således at Thomas Mann igen følte jorden brænde under sig.

75-års fødselsdagen i 1950 blev også fejret i Zürich. Dagen før er der officiel fejring i Schauspielhaus, hvor han holder foredraget "Meine Zeit". *'Glücklicher Verlauf des Abends'* På dagen: *'Min 75-års fødselsdag. Kuriøs. Festlig dag....Frido fremfører på allerkæreste vis et digt af Erika....Festen kunne ikke have forløbet smukkere, mere harmonisk eller venskabeligt.'* Men dagen efter fødselsdagen meddeler Katia, at hun skal opereres i underlivet, og at det kræver tre ugers indlæggelse. *'Indstændigt håb om at operationen på trods af hendes benlidelse kan gennemføres her...'* [hun led af følgerne af dyb årebetændelse med høj risiko for blodprop i lungen i forbindelse med operation]. Operationen gik godt efter en uges forbehandling, men dagbogen i disse dage er fyldt med bekymrede notater, og det er den eneste gang, jeg har set umotiverede gentagelser af enkelte notater. TM besøger hende dagligt, nogle dage flere gange. Der var som regel en sygeplejerske til stede, men 29.VI.50 står der: *'Alene med hende. Fortalte hende om min ensomhedsfølelse uden hende'*.

Det er samtidig under dette ophold i Zürich, at Thomas Mann uventet oplever sit sidste store sværmeri, tjeneren Franz Westermayer på Hotel Dolder. Han skriver 7.VII.50 i dagbogen, at da han lidt for længe passiarer med og intenst betragter den unge Westermayer i vestibulen, mens Erika og han venter på en samtale med Katias kirurg, som skulle komme ud til dem, trak Erika ham i ærmet og skældte ham ubehersket ud, men han var ligeglad med eventuelle blikke fra andre gæster, og *'sagde i øvrigt til Erika, at velbehag ved en smuk pudel ikke er meget anderledes. Mere seksuelt er dette heller ikke. Hvad hun ikke helt troede på'*. Dette sværmeri blev en stor oplevelse, som gik ind i det såkaldte galleri og fylder en del i dagbogen i den efterfølgende tid.

Mere endnu fylder dog overvejelserne om at flytte tilbage til Schweiz . Således 18.VII.50: *'Som Erika er Golo af den overbevisning, at vi overhovedet ikke skal vende tilbage [til USA]. Tanken om en gentagen emigration spøger allerede længe, og denne dagbog vender bestemt tilbage til sin begyndelse, Arosa 1933. Flytningen fra Amerika bør ske stille og forsigtigt'*. Han var bange for at vise utaknemmelighed over for det land, som havde taget i mod ham og givet ham statsborgerskab. I starten af 1951 dukker et nyt problem op i overvejelserne frem og tilbage om en flytning. De skal have fornyet deres pas, og kan de overhovedet det? De er bange for endnu engang at blive frataget deres statsborgerskab, hvad der dog ikke skete. De er blevet afhørt af "House Committee on Un-American Activities" flere gange, og Thomas Mann er tiltagende bekymret. Han bryder sig mindre og mindre om Amerika og den truende fascisme der, men Katia vil nødigt flytte, de er blevet for gamle, og hus og klima i Pacific Palisades er godt. Til sidst beslutter de sig dog til at flytte.

11.VI.52 nærmer den endelige afrejse sig, og Thomas Mann har selv pakket dagbøgerne fra 1933-1951 ned og påført dem en håndskreven note: *'Daily notes from 1933 to 51. Without literary value but not to be opened by anybody before 20 years after my death.'* Og således skete det.

1.VII.52 er de tilbage i Zürich, men tvivlen råder stadig om det rigtige i beslutningen, og hvor skal de slå sig ned? Mange steder overvejes, mens de bor på hotel og ser på huse. Thomas Manns klager over dårligt helbred tager til, han har ingen appetit, maden smager ham ikke. 15.VII.52: *'Har tabt mig meget, så det går ikke med bælte, må bruge seler'*. Den 19.VII.52: *'Om formiddagene nogen møjsommelig beskæftigelse med fortællingen'* – det er "Die Betrogene", og arbejdet falder ham tungt, dog læser han dagen efter de 30 sider, som det alt i alt er blevet til, højt for Katia og Erika, men skriveriet går ikke godt. 14.VIII.52 hedder det: *'Ulyst til at overvinde besværlighederne ved novellen. Det slemme er, at jeg ikke har nogen stor interesse for hverken Rosalie eller Ken. Endnu også uklarhed om det medicinske forløb'*. 29.X.52: *'Hvornår kommer jeg til at arbejde igen? Har følelsen af at jeg bruger mig selv op på repræsentation og ikke er i stand til at frembringe noget'*. Han har på det tidspunkt netop holdt foredrag i München og Bern, holdt mindetale for de to venner, boghandleren og forlæggeren Emil Oprecht og skribenten Alfred Neumann, så noget er det jo blevet til.

Samme dag ser de på et hus i Erlenbach, som de kan leje de to øverste etager i. De har set på mange huse, men intet har passet dem, nu tror de at have fundet noget, der kan bruges. De er dødtrette af at bo på hotel og slår til. De lejer huset fra 15. december, og det er et vendepunkt. Men så alligevel ikke. Det viser sig, at Thomas Mann ikke på noget tidspunkt føler sig hjemme i huset, som er for lille. Hans bogreoler kan ikke være der. Han har ikke eget badeværelse og længes efter huset i USA: *'Det hus var helt og holdent mit. Dette her kan jeg ikke lide'* (12.III.53). Der er også noget forkert ved at bo til leje, igen noget midlertidigt, som øger ængstelse og utilpashed.

19.XII.52: *'O wehe, wie hast Du die Tage verbracht! [citat af August von Platen]....Spørger hele tiden mig selv, om min udlevethed, livstræthed, egentlige håbløshed gør det umagen værd at opbyde al den ulejlighed med indretningen.'* Så næsten fra dag ét, hvor de bor i Erlenbach, er de på udkig efter en grund, hvor de kan bygge hus – eller et egnet hus, de kan købe.

'Skrev novellen færdig [Die Betrogene]. 91 sider. Begyndte på den i P.P. den 16. maj sidste år. 10 måneder! Nuvel, også dette er dog udholdt. Den anden halvdel udmattede.' (18.III.53). Men hvad så? Hvad skal han tage fat på? Føler, at han burde arbejde med Felix Krull, men har ikke lyst. En novelle om Luther? Han orker ikke engang at studere emnet. Men der er jo obligatoriske ting, som f.eks. talen til Katia på hendes 70 års dag 24. juli 1953. Noterer 18.VII.53: *'Da jeg i eftermiddags lå og arbejdede videre med den [talen], kom jeg til at græde....'* Alligevel går det langsomt videre med Krull, og 26.XII.53: *'Sluttede den tredje bog og dermed første del af Krull-memoirerne. Noget er gjort færdigt, hvor meget det end er værd.'* Retter en del til de næste dage og nytårsaften retter han Kuckuck kapitlet til.

I starten af januar 1954 så Katia et hus, der måske egnede sig for dem, beliggende i Kilchberg. To dage senere tog Thomas Mann så med hen og så på huset sammen med agenten. Huset var ikke dårligt, men *'har blot ikke nok bogvægge. Erika savnes meget. Forfrossen og træt. Resten af dagen uvirksom.'* (8.I.54). I familien Mann drøfter man altid de store beslutninger i en slags familieråd, således også her, og den 12.I.54: *'....K., Medi og Golo besigtigede i eftermiddags sammen med Emmy Oprecht huset i Kilchberg. Det vandt bifald.'* Fem dage senere så Erika så huset og var også tilfreds med det, selvom det ville kræve nogen ombygning, og den 28.I.54 aftaler de pris og vilkår med sælgeren. I dagbogen hedder det: *'...Uden tvivl en dato i disse optegnelser siden 1933. Jeg tror, vi gør det rigtige og fornuftige.'* 2.II.54 underskrives kontrakten hos notaren i Kilchberg: *'...Vores 5. hus, dette ikke selv bygget. Ejendomsfølelsen dog behagelig. Måtte velsignelse hvile over dette livsskridt.'*

25. marts forlod de huset i Erlenbach uden nogen form for vemod og tog på hotel. Endelig, den 15.IV.54 kunne de flytte ind i huset på Alte Landstrasse 39. '....gik gennem huset sammen med Erika. Det er bestemt behageligt og glædeligt. Kombinationen af mit arbejdsværelse og biblioteket er udmærket. ....meget skal endnu ordnes. Men alle betingelser ret gunstige, og jeg har igen, ligesom i Californien mit eget badeværelse. Bevægende før og efter middagen at sidde i min egen sofa fra P.P. ....Drak te i det smukke rum, også fyldt med bøger, mellem K.s og mit soveværelse.'

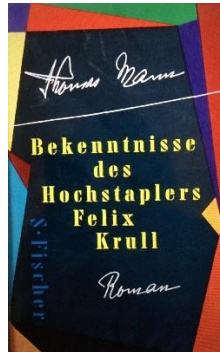
Huset blev en velsignelse. Thomas Mann kom til at elske det højt og noterer ofte glæde over huset, dets rummelighed og elegance, over udsigten.

Arbejder også en smule bedre i et stykke tid, skriver nu på et essay om Heinrich von Kleist. 14.V.54: 'Færdig med "Kleist og hans fortællinger", 21 sider.... Efter aftensmaden en times højtlesning af artiklen for K. Erika og Golo. Godt.-Træt.'

Mismodet indfinder sig – naturligvis – igen. To dage før sin 79 års fødselsdag står der i dagbogen: 'Igen megen post, lykønskninger. Hvortil? Jeg er så bange for resten af mit liv. Jeg frygter for Krull-bindet, hvis slutning tilmed er flov og overfladisk, en ydmygende virkning og ved ikke, hvordan jeg dog skal finde frem til nyt arbejde. Luthers, Huttens, Erasmus's, Karl V's, Leo X's, Zwingli's, Münzers, Tilman Riemenschneiders skæbner foresvæver mig, uden at billedet af en komposition eller udformning vil vise sig. ....Jeg lider meget, ved også at jeg lever forkert: Morgenkaffen, rygningen . Bare mod og håb ville komme over mig igen!....Adspredthed, nervøsitet og slaphed hersker.' Det fortsætter: 'Konfus, bortsløset, frugtesløs eksistens! - -' (11.VI.54) og 'Ikke engang til Tjehov artiklen kan jeg tage mig sammen. Meget slap og uduelig...Gik ikke ud.' (21.VI.54).

Thomas Mann kom dog med stort besvær i gang med et foredrag om Schiller, startede nedskrivningen i september og noterer 11.I.55: *'Afluttede.... i går, i Guds navn, Schiller skriftet. Det forekommer mig idéløst og ikke at bringe noget nyt, må nu se, hvordan det klarer sig. Besværet var stort'*.

2.X.54 var der kommet 10 eksemplarer af Felix Krull, *'Ser pæn ud'*. Til hans tilfredshed solgte den hurtigt godt, *'Trykt i mere end 42.000 eksemplarer. Succes'en er forbløffende'* (26.XI.54).

Guldbrylluppet blev fejret i familiens skød 11.II.55. Dvs. kun de fire af børnene var til stede: Klaus var jo død i 1949, og Moni viste sig ikke. I lange perioder gennem årene var børnenes indbyrdes forhold dårligt, til stor uro og bekymring for forældrene. Især var Thomas Mann ked af, at Erika blev uvenner med og skældte de andre ud i tide og utide, ligesom hendes forbrug af piller og stoffer var stort – det skulle jo helst ikke gå hende som det gik Klaus. Hun var gentagne gange indlagt og var hele tiden uligevægtig. Det bekymrer ham også, at hun efterhånden som det eneste rigtige livsindhold kun har at støtte sine forældre, hendes egne projekter vil ikke rigtig lykkes mere, og kom vel heller aldrig til det siden.

Tiden efter guldbrylluppet frem til 80 års dagen gik mest med forberedelser til denne og diverse oplæsninger og æresbevisninger rundt omkring, bl.a. under rejser til Stuttgart, Weimar og Lübeck, hvor han blev æresborger og forsonet med byen. Venner og bekendte dør; Thomas Mann spekulerer på, om han mon overlever til den runde dag. Det gør han selvfølgelig, og det er igen en stor dag, eller rettere en stribe dage, med stor offentlig fejring, og hvad der glædede ham meget, tildeling af endnu en æresdokortitel, her ved den tekniske højskole i Zürich, ETH. Der var nemlig tale om en naturvidenskabelig æresdoktorgrad, og sådan en havde han ikke fået før! Helt usædvanligt er der 12 dage omkring fødselsdagen uden nogen dagbogsoptegnelser pga. al den festivitas.

Livet går videre. I starten af juli læser han op i Amsterdam, og endelig er der ferie på programmet, i Noordwijk aan Zee i Holland. I starten er vejret dårligt, men så kommer der dejlige dage, og Thomas Mann glæder sig, sidder i en strandhytte og skriver og nyder udsigten over havet og himlen. Man ser scenen for sig fra filmen *"Døden i Venedig"*. Pludselig 20.VII.55 står der: *'Rheuma i det venstre ben, så i begge, forhindrer mig i at gå....Der er blevet indbetalt 75.000 Mark i erstatning af den tyske stat....Krull indbringer store summer. Vi er meget rige og må betale store skatter'* Sygdommen bliver værre, han indlægges, og grundig undersøgelse viser, at der er tale om dyb årebetændelse. Det besluttes, at han skal transporteres til Kantonsspital i Zürich. Sidste optegnelse i dagbogen er her fra Zürich 29.VII.55: *'Lasse mich in Unklaren, wie lange dies Dasein während wird. Langsam wird es sich lichten....'* Den 12. august 1955 døde Thomas Mann, ved bevidsthed næsten til det sidste og uden at lide – eller vide hvad der forestod, blot sagde han, at han var meget svag.

Thomas Mann var en god oplæser, det kan der ikke herske tvivl om. Han læste meget og gerne op, holdt ikke frit causerende foredrag, det egnede han sig ikke til, han skulle have kontrol over situationen og var altid velforberedt. Således: *'Efter 8 op og efter morgenmaden beskæftiget med dagens foredrag....Om eftermiddagen ny rekapitulation af det, der skal foredrages'* (17.XI.35). *'Grosser Eindruck'* skriver han bagefter. Lignende optegnelser fulgte jævnlige i alle årene, han bedømte altid sig selv, også med ironi: *'Im Salon ein langweiliger Mensch; auf dem Podium eine magnetische Persönlichkeit'* (13.VI.53).

Lad mig slutte denne fortælling om Thomas Mann i Zürich med at læse uddrag af en avisartikel, som beskriver oplæseren Thomas Mann, som har læst Kuckuck kapitlet fra Felix Krull. Artiklen er skrevet af journalisten Armin Eichholz oktober 1952 i "Neue Zeitung" og har overskriften "Thomas Mann iscenesætter Thomas Mann". Vi kommer ind lidt efter indledningen: '... Digteren er allerede begyndt at læse, inden man kan høre ham: De to øjenbryn har løftet sig, et bekymret træk ses på ansigtet, han bøjer hovedet til siden; mundstillingen lader derpå slutte, at han allerede er smuttet ind i rollen som hin palæontolog Kuckuck, som tænker på at stille svindler-markis'en Felix Krull et vigtigt spørgsmål; man ser også at den første stavelse vil indeholde en lys vokal. "Har De nogensinde hørt om selvavling?" spørger den stjerneøjede professor betydningsfuldt, for så straks at kaste kostumet af sig og som Markis de Venosta med store øjne ærefrygtigt at bedyre: "Det ligger mig overordentlig meget på sinde at høre om netop dette". Markis'ens maske forsvinder igen, et fiffigt onkelansigt kommer til syne og et par hænder med opstrakte tommelfingre: Markis'en, sådan siges det, har ikke forsømt at tage en slurk Vichyvand til sig, hvorved han.... måtte tage om glasset med begge hænder, fordi toget netop kørte ind i en kurve. Og også Tommy har tid nok til at antage en anden skikkelse i næste sætning. Så meget tid giver digteren sig, at han ... en gang kan ledsage ordet 'fornemhed' med fem nik med hovedet, lige som om han med håndværksmæssig vigtighed præger et helt nyt begreb. Tilhørerne er særdeles modtagelige for den omhyggelige nyiscenesættelse af velkendte ord. Et udtryk som 'tvivlsomme elementer' udtalt med en overbebyrdet kriminalinspektørs bekymrede mine udløser en munterhed, som ville være meget vanskeligere at fremkalde skriftligt; ligeværdig i skrift og ord er derimod kombinationer som 'nobel uvidenhed', hvis indre spænding også kommer frem uden digterens tvetydigt sænkede øjenlåg. En bid for feinschmeckere er Thomas Manns kamp med et for hans prosa så generende ord som 'kampberedskab'. Han udtaler det med overdreven energisk hovedrysten, hvorved en svagt snerrende undertone svinger med; nogle panderynker siger, at han desværre måtte låne denne uhyrlighed fra et ikke helt standsmæssigt sprog for at kunne antyde en ellers udefinerbar situation; naturligvis ville han ikke litterært set nå toppen....ordet er så at sige brudt sammen under vægten af hans mange anførselstegn. I det hele taget har digteren udviklet sin mimiske tegnsætning til perfektion. Man opdager pludseligt, hvor mange forskellige kommaer, der findes (om han kun hæver det højre øjenbryn, sætter en hånd i siden eller endog kigger op), man deler med ham fryden over et punktum og nyder samtidig forventningens glæde over den begrænsende sætning, som han bebuder med en stille smasken. Fortrolige parenteser, forbavsende, lumske, sindrige og fjollede tankestreger, spektakulære udråbstegn, vemodige spørgsmålstegn, som varer et sekund, fremtryller digteren for sit publikum, og alle er fascinerede. Mens denne ordnen og tyden afspiller sig synligt og roligt over bordpladen, afslører benene, som er lige så synlige for alle tilhørerne under bordpladen med hvilket bestyrrende højt omdrejningstal denne ånd er nødsaget til at arbejde. Som med et urværks tikken går venstre tåspids op og ned; den på hælen vippende fod drejer med mellemrum noget til siden men bliver så at sige som standfod på stedet. På det højre ben, spillebenet, hæver sig på skift med tilsvarende intervaller tåspids og hæl. En gang imellem, når begge fødders arbejde truer med krampe, bliver det højre bragt til ro ved stolebenet. Det mærkværdige er, at ikke en eneste af disse motoriske bevægelser bliver overført til overkroppen. Bordpladens vilkårlige og groteske deling af digteren synes altså alligevel at svare til en kontrol over vilje og form. Da Thomas Mann med den stjerneøjede professor Kuckuck afslutter det nye kapitel i den komiske roman med et venligt 'Rigtig god nat', har han vel et øjeblik glemt, at han er vant til at give et fuldført arbejde fra sig med et resigneret skuldertræk, uden den mindste tillid til dets muligheder i verden. Den første iscenesættelse af dette kapitel i Kammerspieles Læsetime er lykkedes mesterligt, og da Thomas Mann så alligevel med et resigneret skuldertræk står foran det klappende publikum, så gælder skuldertrækket ikke svindleren Krull men snarere at der ikke er mere plads til taksigelsesbuk.'

Thomas Mann læste denne artikel i avisen og skrev i dagbogen: '*Meget fjollet men nok også velment beretning i 'Neue Zeitung' om München forelæsnngen. I Monis stil. Skrev til denne mand' (29.X.52). [At skrive som datteren Monika var ikke nogen ros!]* Og hvad skrev Thomas Mann så til Armin Eichholz: '*Det har De skrevet glimrende. Det er et lykkeligt snapshot og jeg takker Dem for at lade mig få del i Deres læsers*

fornøjelse. Mine fødder må jeg fremover holde bedre i tømme. Dette tegn på anspændthed må forsvinde. Men hører De: Markis'en drikker altså ikke Vichy vand, det er Kuckuck, der gør det, og Markis'en drikker først øl og så for meget kaffe. Jeg tænker gerne tilbage på det forfriskende forløb af formiddagen.'

I øvrigt mente Thomas Mann selv, at '*Hören tut es nicht*' ....det sagde han til Katia, da hun kom ind til ham med radioen, hvor de sendte en optagelse med en af hans oplæsninger. Der skulle også lidt skuespil til. I sit sidste leveår mindedes Thomas Mann efter en teaterforestilling, hvor han så Vildanden, den gang han havde sin egen debut som skuespiller: '*Vildanden*'.... *Erindring om min München optræden ved uropførelsen af "Vildanden" som grosserer Werle*'. (11.IX.54). Det var i juni 1895 i "Akademisch-Dramatischen Verein". Dengang havde han skrevet til en ven: '*Følg med, min berømmelse skal brage gennem aviserne.....Sagen morer mig. Der er prøver næsten dagligt....[og efter premieren]....Stor succes*'.

En stor forfatter var nu død, et menneske med et omtumlet, lykkeligt-ulykkeligt og kvalfuldt-bekymret liv. Den store skræk for degradering og fattigdom undgik han, berømmelse og hædersbevisninger fik han i rigt mål, og på sæt og vis døde han som den udvalgte, det søndagsbarn, han altid havde været, ligesom hans værker, hvad der er det allervigtigste, lever i bedste velgående.

Huset i Kilchberg fik også sin mindeplade, og vi besøgte naturligvis hans grav i Kilchberg, som det ses her.

Tak for jeres tålmodighed!

Kilder til foredraget

Først og fremmest Thomas Manns dagbøger, udgivet af Peter de Mendelssohn og Inge Jens. Gesamtausgabe, Simon Fischer Verlag, 1997.

Jeg har i hele manuskriptet benyttet Thomas Manns måde at anføre datoer på, som de fremgår i dagbøgerne.

Desuden Thomas Sprecher: Thomas Mann in Zürich. Verlag Neue Zürcher Zeitung, 1992. (Ref. 1 p. 129, Ref.2 p. 143)

Endelig Katia Mann: Meine Ungeschriebenen Memoiren. Udgivet af Elisabeth Plessen og Michael Mann. S. Fischer Verlag, 1974.